

TEGNESTUEN
MEJERIET A/S
WWW.MEJERIET.DK

JELS MØLLE

Hovedplan for møllen

HOVEDPLAN FOR JELS MØLLE

Foreningen til bevarelse af Jels Mølle. Har bedt Tegnestuen Mejeriet A/S om hjælp til at udarbejde en hovedplan for den fredede Jels Mølle.

Ønsket er, at foreningen og de mange frivillige får et samlet overblik over de arbejder der vil komme i de nærmeste år fremover.

Opgaverne er både akutte krævede restaureringsopgaver, og helt frem til "ønskede" tiltag, der skal være med til at sikre møllens fremtid og formidling.

De forskellige opgaver inddeles i disse hovedpunkter

- Galleri/svikstilling/omgang skal restaureres – meget akut.
- Krøjeværk skal restaureres eller ombygges.
- Nye vinger – Skal laves inden for en årrække.
- Murværk/fugtsikring.
- Restaurering af møllerboligen.

I dette hæfte vil ovenstående punkter blive gennemgået og forklaret. Til sidst vil de forskellige tiltag blive forsøgt prissat som skøn.

Den 27. februar 2019 har Slots- og Kulturstyrelsen givet tilladelse til renovering af galleriet og samtidigt givet tilsagn om støtte til arbejdet på 225.000,- kr.

Til højre ses en gammel tegning af møllen. Her er det værd at bemærke den overdækkede læsserampe, hvor hovedindgangen til møllen er i dag

OM JELS MØLLE

Jels Mølle blev opført i 1859 med et vindfang på 21 meter. Møllen blev anvendt til maling af korn, mel og gryn til primært foderbrug. I 1905 gennemgik møllen en modernisering hvor den blandt andet fik krøje. Møllen har tidligere været malet sort. Kornmølleriet blev indstillet i 1952. I 1956 blev møllen købt af Foreningen til bevarelse af Jels Mølle, der fik foranlediget at møllen forblev i drift indtil 1971. Herefter har mølleforeningen sørget for forskellige aktiviteter i møllen. Pakhuset kan bruges til forsamling, og møllerboligen står i dag tom. – Mere om denne i dette hæfte Møllen blev restaureret i 1976-77 og igen i 1990. I 2009 fik hatten nye spån.

Fra Slots- og Kulturstyrelsens side om Jels Mølle

MØLLEN BLIVER TIL

Møllen er fra tiden lige efter den Første Slesvigske Krig, treårskrigen 1848-1850, hvor der blev bygget mange vindmøller i Sønderjylland. Møllenæringen blev givet fri her i 1852 ligesom i Kongeriget, men loven trådte ikke i kraft førend ti år senere. Allerede omkring 1850 var man begyndt at tale om en ny mølle på egnen, fordi vandmøllen i Tværskov ikke kunne klare arbejdet, men først i 1853, efter at loven om den fri nærings indførelse var vedtaget, ansøgte Johan Møller ad de officielle kanaler om tilladelse til at opføre en mølle. Det kom der intet ud af så i 1858 drog han selv den lange vej til København. Det lykkedes mølleren at komme i audiens hos Frederik den Syvende. Da kongen så planen over den store hollandske vindmølle, der skulle opføres i mur til hatten med et tolvkantet galleri i træ, skal han have sagt, at det blev en dyr mølle, hvortil Johan Møller svarede, at pengene, dem havde han da hjemme. Så fik han tilladelsen, og Jels Mølle stod færdig året efter.

Den blev opført som kornmølle og har i modsætning til de fleste andre bevarede vindmøller i Sønderjylland en løgformet hat. Den kan også prale af at være kongelig privilegeret, og Frederik den Syvende - som var meget optaget af den nationale sag og interesserede sig for almindelige menneskers liv - sendte en dannebrogsfane med monogram til den store fest, der blev holdt i anledning af møllens indvielse.

Fra "Vindmøller og Vandmøller i Danmark" Bind 1- Skib Forlag 2001. Anna Marie Lebech-Sørensen

Til højre ses et billede fra stjernehjulsløftet

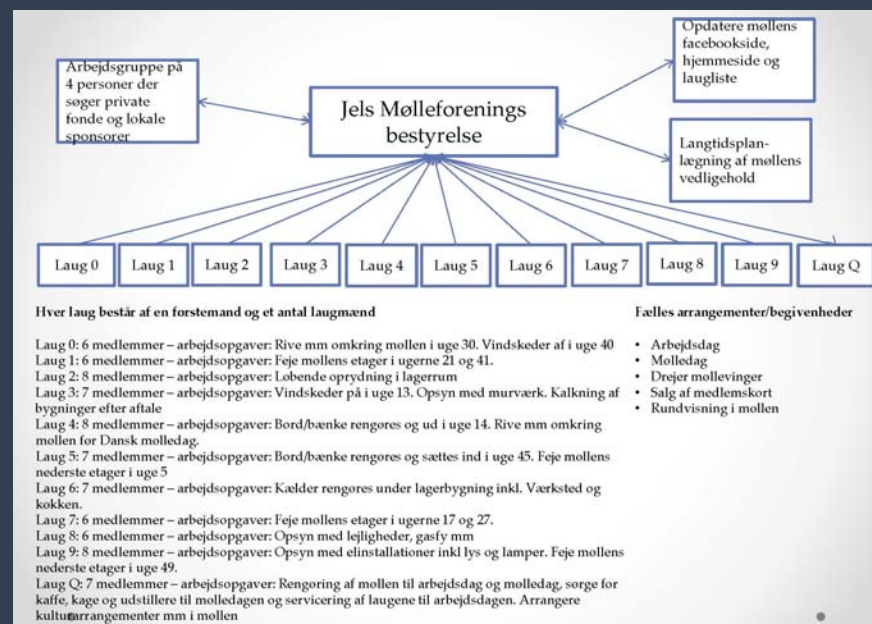
Stjernehjulsløftet

FORENINGEN TIL BEVARELSE AF JELS MØLLE

I 1956 blev møllen købt af Foreningen til bevarelse af Jels Mølle. Siden har foreningens bestyrelse og medlemmer sørget for at dette kulturminde stadig bevares.

Foreningen til bevarelse af Jels Mølle har ca. 250 medlemmer, som med deres kontingent, og især arbejdskraft, bidrager til den nødvendige økonomi til vedligeholdelsen.

Mere end 60 af medlemmerne er med i et af de 10 mølleleving-drejelaug. Disse laug er forpligtet til at mødes hver tiende uge, således at vingerne kører rundt mindst en gang om ugen. Mindst et medlem fra hvert laug deltager i den årlige aktivitetsdag, hvor mølleforeningens medlemmer udfører ind- og udvendig vedligeholdelse og reparationsarbejde på møllen.

Organisationsdiagram for Foreningen til bevarelse af Jels Mølle

Jels Mølleforening består af følgende:

- Bestyrelsen (6 medlemmer)
- 10 laug. Hvert laug består af 5-8 mand, der hver uge står for at dreje møllen.
- Laug Q. Laug Q består af kvinder, som arbejder med udstillinger i møllen, små projekter i møllen og deltagelse ved arrangementerne.

MØDER/ARRANGEMENTER

- Bestyrelsesmøder 4 gange årligt med fokus på drift, planlægning og vedligehold af møllen.
- Dansk Mølledag, hvor der fra kl. 13.00 – 16.00 er fremvisning af møllen, udstilling af fx kunst/håndværk eller lignende. Arrangeret af Q laug. Livemusik, salg af kaffe, kage, pølser, øl og vand. Ved sidste arrangement var der ca. 150 fremmødte.
- Årlig laugkomsammen "møllevingedrejelaugskomsammen". Afholdes hvert år i november for alle laugmedlemmer. Aftenen byder på faste traditioner, god mad og hyggeligt samvær. Normalt er der 50-70 medlemmer med denne aften
- Fremvisning af mølle til børnehaver, skoler, foreninger og klubber. Der er også fremvisning for turister, der har været besøgende fra bl.a. Holland, Tyskland og Canada.
- To årlige arbejdsdage for laugmedlemmer og andre interesserede. På disse dage foretager vi forefaldende vedligehold som f.eks. algebekæmpelse, maling af træværk, kitning/udskiftning af glas, rengøring og andre småreparationer. Også disse dage er der socialt samvær og en bid brød.
- Deltagelse ved Torvedag i Jels, for at synliggøre Mølleforeningens arbejde, informere om Jels Mølle og skabe opmærksomhed.

Leif Gyurup/Formand for bestyrelsen

GALLERIET/SVIKSTILLINGEN/OMGANGEN

Møllens galleri/omgang er stærkt nødlidende. Faktisk er der nu risiko for at færdes på den. På billedet TV ses, hvordan skråstiverne mod nordvest ikke kan bære den mere, da de indmurede udliggere (*tømmer der holder gulvet på omgangen*) er rådnet i stykker. For at skifte udliggere, skal disse hugges fri af murer, og der fremstilles ny af egetræ, der indmures og fugtsikres med birkebark. De nye udliggere forsynes med "svineryg" (Skrå overside), hvorefter der kan lægges nye brædder på omgangen og monteres nyt gelænder.

Billederne herunder viser hvordan man har forsøgt at beskytte de indmurede udliggere med inddækninger, hvilket måske blot har holdt mere på fugten. De to andre billeder viser eksempel på råd ved hhv. gelænder og gulvbrædderne på omgangen.

← TV ses skråstiverne, som ikke alene kan holde lasten fra omgangen.

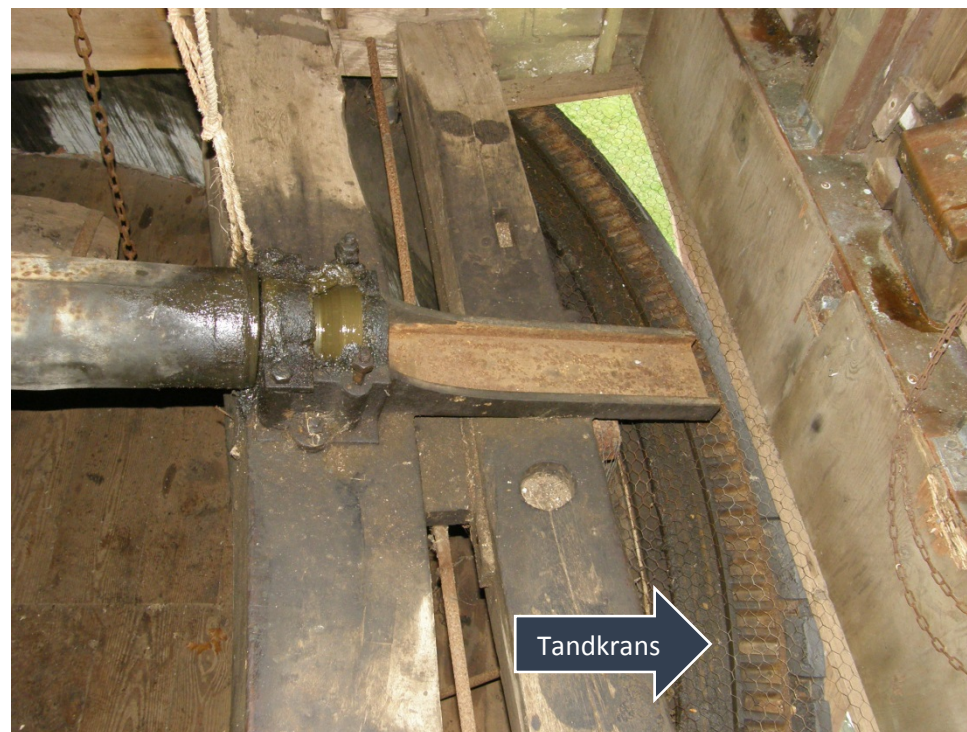

KRØJEVÆRK

I 1905 fik møllen ny selvkrøjer og vinger med klapper. Dette blev bevaret frem til en større restauration, hvor møllen blev tilbageført til vinger med sejl og krøjning med svans. Tandkransen fra selvkrøjeren er stadig bevaret, hvilket ses på billedet TH →

Problemet er, at møllehatten kun meget vanskeligt lader sig krøje rundt. Dette skal løses.

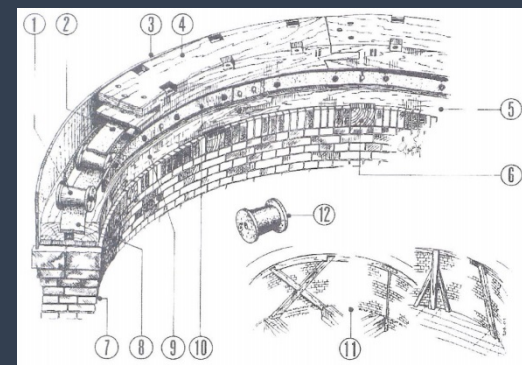

NY KRØJE?

Efter at møllen er bygget "tilbage" til manuelt krøjeværk, har man ikke fået lavet en drejefunktion der fungerer optimalt. Hatten hviler på "glidelejer" på den inderste del af tandkransen. I dag er møllehatten meget vanskelig at krøje med, og der skal trækkes så hårdt i "svansen", at der er risiko for at ødelægge konstruktionen, derudover trækkes der så hårdt, at en evt. sprængning af kæde eller træ, vil kunne medføre personskade. Løsningen er, at hatten løftes op på rullelejer. Evt. en såkaldt "Engelsk rullekrans".

En anden løsning kunne være, at bygge møllen "tilbage" til selvkrøjer med klapvinger. Dermed lettes betjeningen af møllen ganske væsentligt. Dette vil sandsynligvis gøre, at de frivillige oftere vil kunne sætte møllen i drift, hvilket er godt for både møllevinger og formidlingen af møllen. En sådan ombygning af møllen, vil dog kræve en dialog og tilladelse fra Slots- og Kulturstyrelsen. Skulle man overveje, at lave en mølle med selvkrøjer, og klapper på vingerne, så er dette et tiltag der laves som en samlet Større renovering af har og vinger.

TH. ses en skitse af en såkaldt "Engelsk rullekrans" →

VINGER

De nuværende vinger på Jels mølle er fra 1990, hvilket er ganske bemærkelsesværdigt. Denne lange holdbarhed kan bl.a. tilskrives, at de frivillige er gode til at få drejet vingerne med jævne mellemrum. Dermed sikres det, at vand ikke står længe i de samme "lommer" og bidrager til rådskader i træet.

De nuværende vinger kan bestykkes (svikkes) med sejl, som man dog ikke har i foreningen. Der køres udelukkende med træklapperne.

En beslutning om nye vinger skal afklares sammen med beslutningen om en evt. selvkrøjer.

Der kræves en lift for at gennemgå den komplette tilstand af vingerne, og dermed vurdere restlevetiden. Man kan dog nedefra se, at hvor bagerste krøbebjælke møder den ene krøjestiver, har træet synlige rådskader.

Se billedet TV. herover.

Under stormlugerne på møllehatten sider der krydsfinerplade. Dette bør udskiftes med et mere korrekt materiale ved en evt. renovering af vinger m.m.

Selve møllehatten er beklædt med nye spån i 2009 og fremstår i perfekt stand. Møllehatten er meget elegant med sin løgform. Dette er typisk for nyere møller efter 1840, hvor man før dette ofte lavede bådformede møllehatte.

MURVÆRK

Møllens murværk er meget opfugtet. Dette har sandsynligvis flere årsager. Det kan konstateres, at møllen nok er malet med mange forskellige produkter gennem tiden. Ved en "lightertest" kan man se, at behandlingen er brændbar. D.v.s en type plastprodukter, hvilket så nok ikke er særligt diffusionsåbent. Enkelte steder ser møllen ud til delvist at være pudset med et meget cementsholdigt produkt. Dette har heller ikke så gode egenskaber til at lukke fugten ud gennem muren.

En oppudsning med kalkmørtel og behandling med kalk eller silikatmaling, ville være at foretrække.

I møllens kælder er fugten særligt markant. Et dræn omkring møllekroppen ville afhjælpe dette. Det kan både måles og ses, at fugten i kælderen er værst under læsserampen. Om dette kan skyldes at området ved møllens hoveddør nærmest "samler" vandet, ved vi ikke, men dette kunne måske undersøges.

Hvor udliggere til omgangen er indmuret, og inddækningen er skadet, vil der også komme ekstra meget vand ind i muren. Dette løses dog ved en evt. renovering af omgangen/galleriet.

Før seneste kalkning indvendigt

"Fanges" regnvandet?

MØLLERBOLIGEN

Møllerboligen er ikke bygningsfredet som selve møllen. Senest har den været anvendt til noget dagpleje. Lige nu står boligen tom, og der er naturligvis et ønske om at få denne del af mølleanlægget "aktiveret". Ønsket er at indrette en "rigtig" møllerbolig, der så kan udlejes som feriebolig. Øst for Haderslev ligger Sillerup mølle, hvor man i nogle år har haft god erfaring med at udleje møllerboligen. Fordelen er, at man skaffer lidt penge til at opvarme og vedligeholde boligen, og på den måde er man med til at sikre denne del af kulturarven. Som sidegevinst får gæsterne en unik ferieoplevelse ved at bo og færdes i sådan en mølle. Dette er også til gavn for lokalområdet.

RESTAURERING

For at kunne anvendes som feriebolig, skal der ske en renovering af møllerboligen. I dag fremstår den i overflader ikke autentisk, men mange af de "primære bygningsdele" er til stede til at bygge videre på. Der er en næsten original indregning, dele af køkkenskab/kældertrappe er bevaret, og døre med gerichter er originale.

Vinduerne er uoriginale og bør udskiftes med nye vinduer, der har rammer med ruder i kitfalse og kobledede rammer, så det oprindelige elegante udtryk genskabes. Hoveddøren er bevaret, og skal blot istandsættes. Overflader indvendigt skal retableres med pudsede lofter og vægge samt trægulve der genskabes. De frivillige kan senere skaffe møbler og andet inventar der stilmæssigt passer til boligen

Rester af paneler på vægge der kan frilægges og restaureres

INSPIRATION

Disse fotos viser eksempler på bygninger der er gennemrestaureret, så de er anvendelige til moderne brug, og alligevel har bevaret de væsentlige bygningselementer. Billederne er bl.a. fra det fredede statshusmandsbrug i Skovbølling. Her ses døre, gulve og vægge, der i byggestil meget som i møllerboligen ved Jels Mølle.

For at fuldende stilen, kan de frivillige som nævnt skaffe lamper møbler og lign. til møllen.

Th. eksempel på lamper i Badeværelse →

Stuer er i det fredede statshusmandsbrug ved Skovbølling. Foto: Realdania

Det fredede statshusmandsbrug ved Skovbølling. Foto: Realdania

Billedet her er fra Møgumkloster. Her ses bl.a. vinduer som vi passe til boligen

JYDSKEKYSTEN
MANDAG 16. JULI 2018

04 HADERSLEV

Adresser:
Postboks 10
8100 Haderslev
Telefon: 7310300
redaktion.haderslev@jyske.dk
Leder: Lars Falsterberg, 7311 6276

Journalføtter:
Inge Rasmussen, 7311 4366
Birgitte Rasmussen, 7311 4367
Conny Rasmussen, 7311 4367
Lars Falsterberg, 7311 4368
Jonas Rasmussen, 7311 4369

Ekspeditioner:
Rasmus Rasmussen, 7311 4368

Abonnement: 7310300
Haderslev 7311 4367
Lars Falsterberg 7311 4368
Lars Falsterberg, 7311 4368
Lars Falsterberg, 7311 4368

Den gamle mølle hiter hos udenlandske turister

Sillerup Mølle har siden 2016 tilbudt sig som overnættungssted gennem den internationale bookingportal Airbnb. Gæster fra hele verden strømmer til den gamle mølle.

AIRBNB
Inge Rasmussen

SILLERUP: Det er blevet populært at kende under dymen i møllens seng og sige godnætt til møllens seng.

Siden 2016 har Sillerup Mølle nemlig udviklet sig til at blive et yderst populært overnættungssted på Haderslev-kysten. Fra hele verden kommer gæster og gennem den verdensomspændende bookingportal Airbnb får de en eller flere nætter i den lille mølle ved siden af møllen.

«Vi har flere udenlandske end danske gæster. Vi har haft gæster fra Canada til Australien og fra New Zealand til USA og rigtig mange fra hele Europa, siger formanden for den selvejende institution, Willy Freese, der oplyser, at møllen cirka to til tre gange om måneden har overnættende gæster.

Selvejende
Med kun 13 tilkøbet til verdenshistoriske Christiansfeldt, tæt på smuk natur, strand og med Legoland og andre spændende turistattraktioner inden for en overkommelig kørselsafstand er den gamle mølle med møllens gamle møbler blevet populært, så populært, at det tidlige Willy Freese næsten er for meget.

Der er mange, der siger, det er romantisk, siger Willy Freese, der for år siden fik ideen til at indrette boligen til Airbnb – der betyder, at man kan få en seng, men ingen morgenmad på stedet.

Møllen ejes og drives af en selvejende institution, der alene finansierer vedligeholdelsen og dækker gennem de frivillige arbejdsamt legater og donationer. Selvejende var derfor stærkt medvirkende til, at Willy Freese begyndte at tænke i alternative indtægtskilder.

«Vi skal jo have tiden have penge i kassen for at holde møllen i drift og i stand. Cirka 20.000 kroner kommer Airbnb-udlejningen og på - nok til at holde møllen og de andre bevaringsindsat samt lys og vand kan betales.

Femte generation
Overnættningen i møllens seng er ikke lukket. Der er godt nok tv, køleskab og bad, men jacuzzi og badekar bliver der ikke serveret. Til gengæld kan gæsterne få en anderledes oplevelse i et historisk hus, der er møbleret med møbler, der stammer i den oprindelige møllebolig. Den fortæller Willy Freese om, når han viser gæsterne til møllen.

Næsten forligger. Han er femte generation af mølle-slægten Freese og han har selv i år - fra 1983 til 1993 boet i mølleboligen. Hovedparten af møllens stammer fra

På kirketorget i stuen kan man finde hæfter, bøger og andre papirer, der tilhører møllens. Af herfra til bevarelsen af dokumenterne bliver gæsterne bedt om ikke at røre dem. Foto: Jacob Schultz

Det er anden søn, Sillerup Mølle er i gang som Airbnb. Det var formanden for den selvejende institution, Willy Freese, der fandt på at udleje boligen, som han selv har boet i. Sønnen tilhører hans tilkøbet - den første mølle. Foto: Jacob Schultz

hans tilkøbet, Willy Freese, der i en alder af 65 år i 1985 købte den da kun fire år gamle mølle.

«Man havde en vision og en drøm, siger Willy Freese og peger på et fotografi af sin forfæder.

I dag er det blandt andet de overnættende gæster, der kigger på fotografet, og de er glade for møllen. I gæstebogen i gangen kan man se de mange billetter fra gæsterne, og de er tilfredse. Det giver de også udtryk for på nettet, hvor møllens indretning og kundeservice på fra 4,4-4,7 - med fem som det bedste. Det er da meget tilfredsstillende, smiler Willy Freese.

FAKTA
BAGGRUND
• Det er en spændende ide om gamle møllebolig, og det koster 100 kroner i leje om et døgn.
• Med Airbnb har værterne fuld kontrol over indholdet, priser, regler og hvem den skal interagere med gæster.
• Der kommer konstant indtægtsmuligheder og indtægtsskud på deres egne møbler.

Gæstebogen på Sillerup Mølle er fyldt med billetter, skrevet af glade gæster og på mange sprog. Foto: Jacob Schultz

Familien Freese har i fem generationer boet i møllen. På væggen hænger der fotografet af alle - også af Willy Freese. Foto: Jacob Schultz

TURISME

Ved Sillerup mølle har det vist sig, at der er en gruppe af turister, der gerne søger en ferieoplevelse med kulturhistorie. Der er absolut tendenser til, at dette blot er et marked der vil vokse i de kommende år. En mølle som Jels, hvor man kommer og bo, færdes og "leve" i de gamle omgivelser, er en oplevelse der hos mange er mere tillokkende end traditionelle moderne feriehus og lign. Da området omkring Jels er fyldt med naturoplevelser og andre tilbud, bør grundlaget absolut være til stede.

Se artikel fra JV herover

ØKONOMI

Kommentarer til økonomien generelt.

Renoveringen af møllen er med dette forslag under forudsætning af, at Slots- og Kulturstyrelsen vil tillade at ændre møllen til selvkrøjer med klapvinger i stål på den fredede mølle. Deres godkendelse af dette er på ingen måde sikker. Dette vil kræve et større arbejde omkring forklaring og dokumentation af disse metoder.

Faktum er, at møllens krøjesystem skal laves, da møllen som der er lige nu, kun vanskelig lader sig krøje op i vinden. Dette skyldes sandsynligvis, at man ved en "tilbageføring" ikke har fået lavet det mest optimale krøjesystem på den gamle tandkrans. Undertegnede får undersøgt, om man på en enkel måde kan lette krøjningen af hatten, og evt. på en enkel måde kran krøje hatten på den eksisterende tandkrans. Dette undersøges i samarbejde med en udlært møllebygger.

Skal vingerne eksempelvis erstattes med nye trævinger til sejl, så vil dette koste væsentligt mere end nye stålvinger.

Økonomien til renovering af møllerboligen kan foreløbigt kun fastlægges som et skøn, da materialer og renoveringsmetoder jo endnu ikke er projekteret og fastlagt. Eksempelvis kan man lave pudsede lofter, som der sikkert oprindeligt har været, eller man kan lave "almindelige" gipslofter, hvilket er noget billigere. Tekniske ting som eksempelvis varmesystem, skal også vurderes i forhold til den kommende anvendelse.

En afrensning og renovering af de paneler der findes i bygningen koster også en del penge, men bør overvejes meget, da dette jo er nogle af de originale elementer i huset. De frivillige kan evt. i større eller mindre omfang bidrage til arbejdet. Dette kan jo bl.a. være ved at forestår nedbrydninger/fjernelse af overflødige materialer samt evt. afsluttende malerarbejder.

Fremskaffelse af inventar og indretning af møllerboligen baseres på frivilligt arbejde.

Slots- og Kulturstyrelsen er blevet ansøgt om tilladelse og støtte til renovering af galleriet som beskrevet. Den 27. februar 2019 har Slots- og Kulturstyrelsen så givet tilladelse til renovering af galleriet og samtidigt givet tilsagn om støtte til arbejdet på 225.000,- kr.

Haderslev den 3. maj 2019

*Peter Buchholt Petersen
pbp@mejeriet.dk*

